

OZOD SHARAFIDDINOV ASARLARIDA ADABIYOT VA JAMIYAT MUNOSABATINING TAHLILI

Abdisattorova Xurshida
Jurnalistika va ommaviy
kommunikatsiyalar universiteti
Sport jurnalistikasi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi va adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov ijodida adabiyot va jamiyat o'rtasidagi uzviy aloqadorlik masalasi tahlil qilinadi. Muallifning adabiy tanqid, publitsistika hamda ilmiy maqolalarida adabiyotning inson tafakkurini shakllantirishdagi, ijtimoiy ongni yuksaltirishdagi o'rni va ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, Sharafiddinovning milliy adabiyotning ma'naviy rivojidagi roli, yozuvchi mas'uliyati hamda adabiyot orqali jamiyatni ma'rifat sari yo'naltirish g'oyalari tahliliy asosda o'rganiladi. Maqolada adabiyotning ijtimoiy jarayonlarga ta'siri, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy qadriyatlarni tiklashdagi o'rni bo'yicha muallif qarashlari zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot, jamiyat, ma'naviyat, adabiy tanqid, ma'rifat, milliy qadriyat.

Kirish. O'zbekiston xalq yozuvchisi, taniqli adabiyotshunos va tanqidchi Ozod Sharafiddinov ijodi milliy adabiyotimiz tarixida chuqur iz qoldirgan. U o'zining adabiy tanqid, publitsistika va ilmiy maqolalari orqali adabiyotning ijtimoiy hayotdagi o'rni, uning inson tafakkuri va ma'naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati haqida sermazmun fikrlar bildirgan. Sharafiddinov uchun adabiyot shunchaki badiiy san'at emas, balki jamiyatni o'zgartiruvchi, insonni komillikka yetaklovchi qudratli ma'naviy kuch edi.

Ozod Sharafiddinovning fikricha, adabiyot inson tafakkurining eng yuksak ko'rinishi sifatida xalq ruhiyatining in'ikosidir. Yozuvchi va shoirlar o'z asarlari orqali inson qalbiga yo'l topadi, uning dunyoqarashini, hayotga munosabatini shakllantiradi.

Sharafiddinovning “Adabiyot – ma’naviyat ko‘zgusi” degan g‘oyasi bejiz aytilmagan. Chunki u adabiyot orqali jamiyatdagi eng dolzarb ijtimoiy masalalarni ko‘tarish, ularni san’at vositasida hal etishga da’vat etgan.

Ozod Sharafiddinovning publitsistik maqolalarida adabiyotning ma’naviy tarbiyadagi o‘rni keng yoritilgan [1]. U “insonni o‘ylantira olmagan asar – adabiyot emas” degan fikrni ilgari surgan. Uningcha, chinakam adabiyot o‘quvchini faqat zavqlantiribgina qolmasligi, balki uni o‘ylantirishi, ruhiy o‘sishga undashi kerak. Shuning uchun ham Sharafiddinov o‘z davridagi yozuvchilarni jamiyat oldidagi mas’uliyatni chuqur his etishga, adabiy ijodga vijdonan yondashishga chaqirgan.

O.Sharafiddinov adabiyotning ijtimoiy ongini yuksaltirishdagi o‘rnini yoritarkan, adabiy asarlar orqali xalqning milliy o‘zlikni anglash jarayoni tezlashishini ta’kidlaydi. U uchun adabiyot – bu millatni o‘zini tanituvchi, tarixini va ma’naviyatini asrab qoluvchi kuch. Mustaqillik arafasidagi chiqishlarida ham u yozuvchilarning vazifasi jamiyatni yangilash, xalqni ruhiy uyg‘otish, adolat va ma’naviyat uchun kurashish ekanligini qayta-qayta urg‘ulagan.

O.Sharafiddinov o‘z ilmiy maqolalarida adabiy tanqidni jamiyat tafakkurining muhim tarkibiy qismi sifatida baholaydi. U tanqidchilikni “fikr madaniyati” deb ataydi, ya’ni tanqid yozuvchi, o‘quvchi va jamiyat o‘rtasidagi muloqot maydoni bo‘lishi kerakligini uqtiradi. U o‘z tanqidiy maqolalarida yozuvchilarning asarlarini faqat badiiy jihatdan emas, balki ularning ijtimoiy va ma’naviy g‘oyalariga qarab baholagan. Masalan, u Abdulla Qahhor, Oybek, G‘afur G‘ulom, O‘tkir Hoshimov kabi adiblarning asarlarida inson or-nomusi, vijdon, halollik kabi tushunchalarning badiiy ifodasini tahlil qilgan.

O.Sharafiddinovning adabiy-estetik qarashlarida ma’naviyat markaziy o‘rinni egallaydi. U ma’naviyatni xalqning eng katta boyligi, adabiyotni esa shu boylikni yorituvchi chiroq deb bilgan. U ko‘p bora yozganidek, “jamiyat ma’naviyatining yuksakligi, avvalo, uning adabiyotiga qarab baholanadi”. Shu bois u adabiyotshunoslikda yuzaki maqtov yoki siyosiy buyurtmalardan yiroq, mustaqil tahlil maktabini yaratishga intilgan.

Ozod Sharafiddinovning publitsistik maqolalari o'z davrining ijtimoiy hayotiga bevosita daxldor edi [2]. U yozuvchi sifatida ham, ziyoli sifatida ham xalq bilan bir qatorda yashagan, xalq dardini sezgan. Uning "Adabiyot va haqiqat" nomli maqolalari turkumi shundan dalolat beradi. Unda u yozuvchining burchi – haqiqatni aytish, insonni haqiqat sari yetaklash ekanini ta'kidlaydi.

O.Sharafiddinovning fikricha, adabiyot ijtimoiy hayotdagi muammolardan chetda tura olmaydi. Yozuvchi jamiyatdagi muammolarni ko'rishi, ularni xalq tili bilan ifoda etishi, odamlarning qalbini uyg'otishi kerak. U adabiyot orqali insonni fikrlashga, voqealarga mustaqil baho berishga o'rgatish zarurligini yozgan. Shu jihatdan uning asarlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

O'zbekiston adabiy tanqidchilik maktabining yirik vakili, xalq yozuvchisi Ozod Sharafiddinov o'z ijodiy faoliyati davomida milliy adabiyotning ma'naviy rivojlanishdagi o'rnini chuqur tahlil qilgan, yozuvchi mas'uliyati va ma'rifat g'oyalarini o'z fikrlarining markaziga qo'ygan. U uchun adabiyot – bu nafaqat estetik hodisa, balki xalqni uyg'otuvchi, jamiyatni ma'naviy barkamollikka yetaklovchi kuch edi.

O.Sharafiddinovning fikricha, milliy adabiyot xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari va ruhiyatining ifodasidir. U har bir xalqning adabiyoti orqali uning qanday millat ekani, qanday orzu-intilishlarga ega ekani namoyon bo'lishini ta'kidlaydi. Shu bois u o'z maqolalarida milliy adabiyotning mustaqillik g'oyalari bilan uyg'un rivojlanishi zarurligini uqtirgan. U yozganidek, "adabiyot millatni o'zligini anglashga, o'z ildizlariga qaytishga, o'zligini qadrlashga o'rgatmog'i kerak".

Sharafiddinov o'zining ilmiy tahlillarida milliy adabiyotning ma'naviy rivojidagi asosiy omil – yozuvchi shaxsining mas'uliyati ekanini alohida qayd etadi. U yozuvchini oddiy ijodkor emas, balki xalq oldida burchi bo'lgan ma'naviy rahbar sifatida tasvirlaydi. Uningcha, yozuvchi o'z qalamini xalq dardi, inson iztirobi, jamiyat muammolari bilan bog'lab yashamasa, u haqiqiy ijodkor bo'lolmaydi. Shu ma'noda Sharafiddinov "Yozuvchi jamiyatning vijdoni bo'lishi kerak" degan fikrni ilgari surgan. U yozuvchi mas'uliyatini faqat so'zda emas, balki amalda ko'rsatishni talab

qiladi. Adabiyotning kuchi soʻzda emas, balki oʻsha soʻzning inson qalbiga kirib, uning fikrini oʻzgartira olishidadir, degan gʻoya Sharafiddinov ijodining markaziy tamoyilidir [3]. U yozuvchilarning faqat maqtoqli asarlar yozish emas, balki xalq hayotini, uning ogʻrigʻini, orzusini, hayotiy muammolarini haqiqat bilan ifodalashi kerakligini uqtiradi. Uning fikricha, yozuvchi haqiqatni aytishdan choʻchimasligi, xalqning dardini aytishdan or qilmasligi kerak.

Ozod Sharafiddinovning publitsistik merosida maʼrifat gʻoyasi alohida oʻrin egallaydi. U maʼrifatni inson va jamiyat taraqqiyotining yagona yoʻli deb biladi. Unga koʻra, maʼrifat – bu bilimdan ham kengroq tushuncha, u insonni ongli, fikrli, maʼnaviyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Sharafiddinov adabiyotning asosiy vazifasi maʼrifat tarqatish, insonni fikrlashga, hayot mohiyatini tushunishga oʻrgatish deb bilgan. U yozganidek: “Agar adabiyot odamni oʻylantirmasa, u maʼrifat bermasa, demak, u oʻz vazifasini bajarmagan.”

O.Sharafiddinov oʻz davrining murakkab siyosiy sharoitida ham adabiyot orqali maʼrifatparvarlik gʻoyalarini ilgari surgan. U yosh avlodni oʻqishga, tafakkur qilishga, milliy qadriyatlarni qadrlashga undovchi maqolalar yozgan. Ayniqsa, mustaqillik davri arafasida yozilgan asarlarida u xalqni ruhiy uygʻotish, milliy gʻururni oshirish, adolat va erkinlik tuygʻusini mustahkamlashga chaqirgan.

Ozod Sharafiddinov yozuvchi faoliyatini jamiyatning maʼnaviy hayotidagi eng muhim omil sifatida baholagan. Uning fikricha, yozuvchi xalq bilan birga yashasa, uning dardini his etsa, adabiyot hech qachon oʻz kuchini yoʻqotmaydi. U bunday yozuvchilarni “jamiyatning maʼnaviy ustunlari” deb ataydi. Sharafiddinovning oʻzi ham ana shunday ziyolilardan biri boʻlgan – u faqat yozuvchi emas, balki maʼnaviy yetakchi, fikr va ruhiyat yoʻlboshchisi edi.

O.Sharafiddinov adabiyot orqali jamiyatni maʼrifat sari yoʻnaltirish gʻoyasini amalda koʻrsatgan. U adabiy tanqidni maʼrifatning vositasi sifatida ishlatgan: oʻquvchini fikrlashga oʻrgatgan, yozuvchilarga masʼuliyatni eslatgan, jamiyatga esa haqiqatni anglashni targʻib qilgan. U “Adabiyot – bu yurak ishi” deya yozgan, chunki

u inson qalbini uygʻotmagan soʻz hech qachon maʼnaviyat yarata olmasligini chuqur his etgan.

Oʻzbekiston adabiy tafakkuri tarixida oʻziga xos iz qoldirgan taniqli adabiyotshunos va tanqidchi Ozod Sharafiddinov ijodi adabiyotning jamiyat hayotidagi oʻrni va ahamiyatini chuqur tahlil etgani bilan ajralib turadi [4]. U adabiyotni faqat sanʼat yoki estetik hodisa deb emas, balki jamiyatni harakatga keltiruvchi, inson tafakkurini uygʻotuvchi, milliy ongni shakllantiruvchi kuch sifatida talqin qilgan. Sharafiddinov nazarida, adabiyot – bu ijtimoiy jarayonlarning bevosita ishtirokchisi, xalq ruhiy hayotining inʼikosidir. Sharafiddinov oʻzining koʻplab tanqidiy maqolalarida adabiyot jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni faqat kuzatibgina qolmasligi, balki ularni shakllantirishda faol ishtirok etishi kerakligini taʼkidlaydi. U yozuvchini “ijtimoiy fikr muhandisi” deb ataydi, chunki adabiyot orqali jamiyatda yangi gʻoyalar, qadriyatlar, ideallar tugʻiladi. Uningcha, adabiyot xalqning orzu-intilishlarini ifoda etgan sari, jamiyat ham oʻzini yangilaydi, oʻz tafakkurini oʻzgartiradi. Sharafiddinov uchun adabiyotning ijtimoiy taʼsiri, avvalo, inson tafakkurini oʻzgartirish orqali amalga oshadi. Chunki u insonni jamiyatning asosiy oʻzgarish manbai deb bilgan. U yozganidek: “Agar adabiyot inson qalbiga kirib, unda ezgulik, or-nomus, vijdon tuygʻularini uygʻota olsa – jamiyat ham oʻzgaradi.” Shu bois u adabiyotning ijtimoiy vazifasini maʼnaviy uygʻonish bilan chambarchas bogʻlaydi.

O.Sharafiddinovning qarashlarida milliy oʻzlikni anglash masalasi markaziy oʻrinda turadi. U sovet mafkurasi taʼsirida milliy ruhni yoʻqotmaslik uchun kurashgan ziyolilardan biri edi. Uning fikricha, adabiyot xalqni oʻz ildiziga qaytaruvchi, tarixini eslatib turuvchi, milliy oʻzlikni saqlovchi eng kuchli vosita boʻlishi kerak. U adabiy asarlarda milliy ruh, til, anʼana va qadriyatlarni ifodalashni eng muhim burch deb bilgan.

O.Sharafiddinov koʻp bora shunday degan: “Biz millat sifatida oʻz adabiyotimiz orqali oʻzligimizni anglaymiz.” Bu fikr bugun ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan. Chunki zamonaviy global madaniyat jarayonlarida milliy adabiyot xalqning oʻziga xosligini asrab qolish, madaniy identitetni mustahkamlash vositasi boʻlib qolmoqda.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlar ham Sharafiddinovning ushbu g'oyasini qo'llab-quvvatlaydi - adabiyot milliy identifikatsiyaning, ya'ni milliy o'zlikni shakllantirish jarayonining asosiy komponentlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

O.Sharafiddinov o'z maqolalarida adabiyotning ma'naviy qadriyatlarni tiklashdagi rolini ham chuqur tahlil qilgan [5]. U jamiyatning ma'naviy inqirozi davrida yozuvchi mas'uliyatini yanada oshirish zarurligini uqtirgan. Uningcha, yozuvchi – bu xalqning qalbini tiklovchi shaxs. U yozuvchini “ma'naviy shifokor”ga o'xshatadi, chunki u so'z orqali jamiyatdagi ruhiy og'riqlarni davolaydi, insonni to'g'ri yo'lga yetaklaydi.

Bugungi zamonaviy ilmiy yondashuvlarda ham adabiyotning ma'naviy qadriyatlarni tiklashdagi roli keng o'rganilmoqda. Masalan, madaniyatshunoslik va sotsiologiya sohasidagi tadqiqotlar adabiy asarlarning insonlarda empatiya, bag'rikenglik, vijdon va halollik kabi qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rnini asoslab beradi. Bu jihatdan qaraganda, Sharafiddinovning g'oyalari zamonaviy nazariyalar bilan hamohangdir.

U o'z davrida yozuvchilarga murojaat qilib: “Adabiyot xalqni ma'naviy tiklanishga undamasa, u san'at emas, so'z o'yini bo'lib qoladi”, degan edi. U adabiyotning jamiyatni ma'rifat sari yo'naltirishdagi kuchiga chuqur ishonardi. Shuning uchun ham u badiiy so'zning qudratini siyosiy yoki mafkuraviy buyruqlardan ustun qo'ygan.

Sharafiddinov o'z qarashlarida insonni adabiyotning markaziga qo'ygan. Unga ko'ra, jamiyatni o'zgartirishning eng samarali yo'li - insonni o'zgartirishdir, insonni esa adabiyot, ya'ni ma'naviy so'z o'zgartiradi. Bu fikr bugungi zamonaviy adabiy tahlil nazariyalarida ham dolzarb: postmodernizm, madaniy antropologiya, sotsiokultural yondashuvlar ham adabiyotning jamiyatga ta'sirini inson ongini o'zgartirish orqali amalga oshirishini tan oladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Ozod Sharafiddinov adabiyotning ijtimoiy jarayonlardagi ishtirokini, uning milliy o'zlikni anglash va ma'naviy qadriyatlarni tiklashdagi o'rnini chuqur falsafiy va amaliy tahlil qilgan. Uning qarashlari bugungi

adabiyotshunoslik va sotsiologik tadqiqotlar bilan uyg'unlashadi. Sharafiddinovning fikricha, adabiyot – bu inson qalbiga kirib, jamiyatni yangilovchi kuch, millatni o'zini anglashga yetaklovchi nurdir. Shu sababli uning adabiyot haqidagi g'oyalari o'z dolzarbligini bugun ham yo'qotmagan, aksincha, yangi davr tafakkuri bilan yanada boyigan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baxit, B. (2024). OZOD SHARAFIDDINOV–XALQ QAHRAMONI. PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS, 4(38), 66-68.
2. Suvonov, N. (2025). OZOD SHARAFIDDINOV MAQOLALARIDAKOMILLIK VATURLI MAFKURAVIY G'OYALAR. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(33), 77-79.
3. Turayev, D. N. (2025, January). OZOD SHARAFIDDINOV MUSTAQILLIK, MILLIY UYG'ONISH HAQIDA. In INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 3, No. 27, pp. 60-62).
4. Amankulova I. OZOD SHARAFIDDINOV-MATONATLI XALQ IJODKORI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2025. – Т. 2. – №. 1, 2-qism. – С. 81-83.
5. Israil, M., Buranova, B., Shukurova, G., & Nazarova, M. Harmony of Interpretation, Analysis and Criticism in Artistic Journalism. Analysis and Criticism in Artistic Journalism.